

Причини встановлення та повалення політичної влади «Братів-мусульман» в Арабській Республіці Єгипет

УДК 321:620.94

Павло БОВСУНІВСЬКИЙ,
кандидат політичних наук,
Інститут міжнародних
відносин КНУ ім. Тараса
Шевченка

Рух «Асоціація братів-мусульман», більш відомий як «Брати-мусульмани», є найбільшою та найстарішою єгипетською ісламістською організацією, заснованою в 1928 р. у місті Ісмаїлія шкільним учителем та ісламським проповідником Хасаном аль-Банною. Створення «Асоціації братів-мусульман» відбулося після розпаду Османської імперії, у період, коли Єгипет перебував у напівколоніальній залежності від Великої Британії, попри те, що в 1922 р. країна стала незалежним королівством. В основі ідеології руху, якщо не брати до уваги ситуативні історичні події (англійське колоніальне панування, Другу світову війну і т.п.), знаходилися такі фундаментальні уявлення, як панісламізм на основі всесвітнього халіфату та соціальна справедливість, побудована на

законах шаріату і Корані. Досягнення цих цілей повинно було відбуватися шляхом поетапної ісламізації – починаючи від формування особистості мусульманина, мусульманської сім'ї та створення мусульманського суспільства. Найбільш відомий девіз руху: «Іслам – це рішення» [1].

Серед пріоритетів руху провідне місце займають фізичне здоров'я і духовний розвиток мусульман, а також заохочення наукових досліджень, що враховували б основні положення ісламу. Суттєвою частиною ідеології «Братів-мусульман» як глобального руху також є розвиток зв'язків усередині мусульманського суспільства, що втілювалося на практиці шляхом створення розгалуженої мережі в багатьох арабських державах. Серед економічних постулатів організації слід виокремити її бачення соціально-економічного розвитку. Основною причиною бідності єгипетського населення члени руху вважали недотримання традицій ісламу. При цьому філософія «Братів» передбачала надання переваги активній діяльності, а не пропаганді. У зв'язку з чим рух діяльно займався благодійністю, вихованням і релігійною освітою.

Кожен осередок організації утримував мечеть, школу та спортивний клуб,

Summary

On September 23, 2013 the Cairo Court for Urgent Matters forbade all activities by the «Muslim Brotherhood» that marked the end of a brief period of legal existence of the movement that was started with the overthrow of the regime of Hosni Mubarak. This article examines the origins of the movement, its path to political power in Egypt, as well as the reasons for its overthrow by the military in July 2013.

Keywords: Muslim Brotherhood, Arab Republic of Egypt, Mohammed Mursi.

що є практичним втіленням ідеологічних постулатів. Такий підхід «Братів-мусульман» дав свої результати, і, попри вороже ставлення влади до руху, вже наприкінці 1940-х років нараховував понад 500 тис. членів, мав відділення в декількох арабських країнах. Варто зазначити, що спочатку організацію підтримували не тільки мусульмани. Так, в 1943 р. радниками Х. аль-Банни були троє християн-коптів [2], що за нинішніх відносин організації з єгипетськими християнами є неймовірним фактом.

У 1930-х роках «Брати-мусульмани» почали розглядати можливість використання збройних методів боротьби з колоніалізмом. Уже в 1940-х роках прихильники руху розпочали підготовку до ведення партизанської війни в тренувальних таборах. Під час Другої світової війни з'явилося військове крило організації, яке під час арабо-ізраїльської війни 1948 р. направило близько 10 тис. добровольців із Єгипту, Сирії та інших арабських країн для участі в боротьбі з ізраїльською армією. В самому Єгипті організація почала діяти

терористичними методами, вбивши в 1948 р. прем'єр-міністра країни Махмуда Фахмі аль-Нукраші. Відповіддю влади стала ліквідація лідера руху Х. аль-Банни королівськими спецслужбами [3]. Варто зазначити, що хоча сам Х. аль-Банна не вважався прихильником радикальних заходів, однак створена ним організація вважала їх застосування абсолютно виправданим для досягнення поставлених цілей.

Борючись із королем Фаруком, «Брати-мусульмани» підтримали антимоноархічний рух «Вільних офіцерів», однак пізніше розійшлися з Г.А. Насером у баченні перспектив майбутнього розвитку держави. Як наслідок почалися замах на керівників країни, що призвело до заборони цієї організації в лютому 1954 р. і страти її лідерів, у тому числі Сейїда Кутба у 1966 р., який досить серйозно розвинув вчення Х. аль-Банни і фактично створив ідеологічну базу під тим явищем, яке зараз називається «Аль-Каїдою». Крім того, саме в цей час майбутній лідер цієї терористичної організації Айман аль-Завахірі

Павло Бовсунівський. Причини встановлення та повалення політичної влади «Братів-мусульман» в Арабській Республіці Єгипет

розпочав свою кар'єру в рядах «Братів» [3]. Незважаючи на переслідування, рухові вдалося зміцнити зв'язки з єгипетською армією і займатися благодійністю. За деякими даними, у цей період «Асоціацію братів-мусульман» таємно підтримували британські та американські спецслужби, налаштовані проти Г.А. Насера, який зблизився з СРСР і розпочав будівництво «арабського соціалізму».

Завдяки масовій еміграції членів руху з Єгипту і внутрішнім процесам в арабському світі, братство розповсюдило свій вплив у багатьох арабських країнах (Йорданія, Сирія, Палестина, Кувейт і т.д.). Підписання мирного договору між Ізраїлем і Єгиптом у 1979 р. сприяло подальшому розмежуванню руху на фундаменталістів та ісламістів. Останні створили кілька воєнізованих терористичних груп, таких як «Аль-Гамаа аль-Ісламія», «Ісламський джихад» і провели низку резонансних терактів, найвідоміший із яких – убивство Президента АРЕ Анвара Садата в жовтні 1981 року. Згодом новому єгипетському президенту Х. Мубараку вдалося впоратися з терористичною загрозою, частково ліквідувавши, частково витиснувши за кордон значну частину радикалів. Саме в той час було введено радянські війська до Афганістану, куди й переїхала велика кількість ісламістів, у тому числі з Єгипту.

Не останню роль у розгромі радикального крила організації зіграли й помірковані фундаменталісти, які нині становлять кістяк руху «Братів-мусульман» у Єгипті. Така ситуація

дала змогу організації з 1982 р. опосередковано брати участь у виборах, та й взагалі в політичному і громадському житті. Під різними назвами ними створювалися підвідомчі лікарні та школи, професійні об'єднання лікарів і юристів, що єгипетською владою не заборонялося.

Проте влада Х. Мубарак забороняла «Братам-мусульманам» сформувати власну політичну партію, ґрунтуючись на тому, що Конституція Єгипту виключала можливість створення політичних партій за релігійною ознакою. Однак рух обходив це обмеження, співпрацюючи з деякими політичними партіями, а також висувуючи своїх представників на виборах у якості незалежних кандидатів. Наприклад, на виборах 1984 р. «Брати» виступали в блоці з ліберальною партією «Новий Вафд» і провели в Національне зібрання 8 своїх кандидатів. На виборах 1987 р. вони балотувалися вже в союзі з опонентами «Нового Вафду» – Ліберально-соціалістичною партією та Соціалістичною партією праці, об'єднавшись у «Ісламський альянс». Кандидатам від «Братів-мусульман» тоді дісталось 37 місць.

У 1990 р. «Брати-мусульмани» бойкотували вибо-

ри після прийняття жорсткого виборчого закону, що виключав для організації легальну можливість брати в них участь. Однак у 2000-х роках рух домігся успіхів на парламентських виборах: у 2000 р. представники «Братів-мусульман» отримали 17 мандатів, а на виборах 2005 р. у них було вже 87 місць у Національному зібранні – нижній палаті Парламенту АРЕ [2]. Таким чином, балотуючись у парламент як незалежні кандидати, вони отримали майже 20 % місць і створили найбільшу опозиційну парламентську фракцію. У другій половині 2000-х років єгипетська влада, побоюючись зростання впливу організації, посилила репресії щодо учасників руху, кинувши за ґрати найактивніших його членів.

Новий етап розвитку для «Асоціації братів-мусульман» настав після повалення в січні 2011 р. за її активної участі режиму Х. Мубарак. За десять днів після відставки останнього «Брати-мусульмани» повідомили про намір сформувати власну політичну партію. Так, 30 квітня 2011 р. керівництво руху оголосило про створення «Партії свободи і справедливості». За підсумками проведення незалежних виборів у Національне зібрання у грудні

2011 – січні 2012 р. ця партія набрала 47 % голосів виборців (Національне зібрання АРЕ тоді налічувало 498 місць), друге місце з результатом 24 % зайняла ультра-радикальна ісламістська партія «Ан-Нур» (світло – араб.). У січні-лютому 2012 р. відбулися вибори в Раду Шури – верхню палату Парламенту АРЕ, де політичне крило братів отримало 105 мандатів (близько 58 % виборних місць) [3]. Таким чином, ісламісти різного рівня радикальності взяли під контроль обидві палати парламенту Єгипту, що, безумовно, вплинуло на подальший політичний розвиток країни та загострило протистояння з військовими.

Продовженням політичної боротьби «Братів» стала участь їх висування Мохаммеда Мурсі в перших вільних президентських виборах. У першому турі, що відбувся в травні 2012 р., М. Мурсі зайняв перше місце, набравши 24,77 % голосів, що гарантувало йому вихід у другий тур разом із колишнім прем'єр-міністром Ахмедом Шафіком. Другий тур президентських виборів у Єгипті відбувся 16 і 17 червня 2012 року. Проте, передчуваючи перемогу кандидата ісламістів, 16 червня 2012 р. Вища рада Збройних сил, спираючись на рішення Конституційного суду, оголосила про розпуск нижньої палати парламенту, а наступного дня прийняла поправки до законодавства, що надавали військовим нові повноваження й обмежували владу президента. У відповідь «Брати-мусульмани» організували чергові масові протести своїх прихильників, що засвідчило

широку підтримку населенням. У ситуації, що склалася, військові були змушені визнати результати президентських виборів, і вже 24 червня 2012 р. було офіційно оголошено про перемогу на виборах М. Мурсі, який набрав у другому турі 51,7 % голосів. Після оголошення офіційних результатів виборів М. Мурсі заявив, що має намір стати «президентом усіх єгиптян», у зв'язку з чим політик залишив свої посади в «Партії свободи і справедливості» та русі «Брати-мусульмани» [1].

Переможці відразу ж почали користуватися політичною владою. Уже в серпні 2012 р. новий Президент АРЕ відправив у відставку військову верхівку на чолі з міністром оборони й главу Вищої ради Збройних сил маршала Хусейна Тантауї. Порушивши статус-кво, за якого він керував країною, не правлячи в ній, – реальна влада була у генералів. Фактично президент-ісламіст позбавився військових, які в попередні місяці йшли на поступки його політичній силі, сподіваючись зберегти свої привілеї. Він же підтвердив на практиці ефективність тактики ісламістів, що застосовується повсюдно, незалежно від країни, коли останні, домагаючись поступок від влади, у результаті позбавляються її.

Одночасно зі звільненням військової верхівки Президент АРЕ анулював прийняту в червні 2012 р. «Додаткову конституційну декларацію», що надала на перехідний період законодавчі функції армії. Крім того, президент повернув собі права, відібрані військовими: оголошувати

війну та право сформувати нову комісію з підготовки конституції в разі, якщо буде заблокована робота існуючої.

Уже в листопаді 2012 р. М. Мурсі підписав конституційну декларацію, яка позбавила суди права розпускати верхню палату парламенту і Конституційну асамблею, а також дозволяє президентові країни видавати «будь-які декрети, спрямовані на захист революції», що не можуть бути оскаржені в суді. Дії М. Мурсі викликали обурення опозиції, яка звинуватила президента в узурпації влади та відновленні диктатури. Найактивнішим громадянським рухом став «Таммаруд» (повстання – араб.), що закликав до негайної відставки президента.

Ситуація поступово загострювалася, поки 3 липня 2013 р. після тривалих протестів проти президента М. Мурсі, які пройшли в різних містах країни, Міністр оборони Єгипту Абдул Фатах Аль-Сісі оголосив про повалення президента і призупинення дії конституції. Мурсі було поміщено під домашній арешт, а згодом офіційно взято під варту у зв'язку з пред'явленням йому звинувачення в шпигунстві та змові, здійсненій спільно з палестинським рухом

ХАМАС. Через деякий час экс-президента також звинуватили у вбивствах і тортурах при розгоні акції протесту. У Каїрі було заарештовано понад 2500 членів «Братів-мусульман», включно з духовним лідером руху Мухаммедом Баді, його заступником Рашадом аль-Баюмі, колишнім головою парламенту країни Мухаммедом Бельтагі, головним стратегом «Братів» Хайретом аль-Шатером і ще низкою функціонерів. Усіх їх звинувачують у підбурюванні прихильників до насильства і безладів.

Про підтримку військового перевороту заявили представники коптської церкви (Тавадос II) і лідер ліберальної опозиції, лауреат Нобелівської премії миру Мохаммед аль-Барадеї. Така реакція коптів не дивна, адже до сформованого на початку серпня 2012 р. ісламістами уряду країни потрапив лише один копт при тому, що християни становлять до 14 % загальної чисельності єгиптян (85 млн. осіб). При Х. Мубараку, коли число міністерських портфельів було менше, ніж при ісламістах, копти регулярно отримували по два-три пости в уряді. Підтримка перевороту ліберальною опозицією є важко прогнозованою,

адже ісламізація країни, яку проводили «Брати», не подобалася багатьом прозахідно налаштованим єгиптянам і особливо молоді.

Після повалення ісламістів тимчасово виконуючим обов'язки президента був призначений голова Конституційного суду країни Адлі Мансур, який оголосив про розпуск Парламенту Єгипту і закриття кордон із сектором Газа. Тимчасовим Прем'єр-міністром Єгипту став Хазем Аль-Бейлауї, економіст ліберального напрямку, який у минулому обіймав пост міністра фінансів. Віце-президентом із міжнародних відносин було призначено Мохаммеда аль-Барадеї, лідера ліберальної опозиції, лауреата Нобелівської премії миру, який підтримав переворот.

Наступним кроком у боротьбі з «Братами-мусульманами» стало рішення про закриття 2200 мечетей, які є основним місцем пропаганди ісламістів. Крім того, введено заборону на діяльність 55 тис. імамів мечетей. Влада повідомила про формування спеціального комітету, завданням якого стане «моніторинг того, що відбувається в найбільших мечетях» країни, щоб «проповіді в мечетях не використовувалися в політичних цілях». Низка репресивних заходів закінчилася судовим рішенням 23 вересня 2013 р., що заборонило будь-яку діяльність ісламської організації «Брати-мусульмани», а також роботу всіх структур, що засновані або керуються цією організацією [4]. Крім того, ще раніше суд заморозив фінансові активи керівників руху, а також припинив

Павло Бовсунівський. Причини встановлення та повалення політичної влади «Братів-мусульман» в Арабській Республіці Єгипет

діяльність телеканалів, яких запідозрили в лояльності до «Братів». До їх числа потрапила єгипетська філія всесвітньо відомого катарського телеканалу «Аль-Джазіра», телеканал «Братів-мусульман» «Ахрар 25», а також ісламістські телекомпанії «Аль-Ярмук» і «Аль-Кудс». Телеканал «Аль-Джазіра» звинуватили в упередженому висвітленні недавнього перевороту в Єгипті та створенні загрози безпеці країни. Телеканали «Ахрар 25», «Аль-Ярмук» і «Аль-Кудс» звинуватили у зв'язках з ісламістськими організаціями [5].

Таким чином, легальна діяльність руху «Братів-мусульман» завершилася, військові прагнуть швидко консолідувати свою владу за допомогою прийняття власної версії конституції, а також провести позачергові вибори, що узаконять перебування їхніх ставлеників біля керма країни. Окрім «Братів» і військових є ще третя політична сила, представлена невеликим прошарком ліберально налаштованих активістів, які загалом підтримали повалення М. Мурсі, проте виступають і проти ісламістів, і проти військової диктатури. Їхня мета – побудова в Єгипті суспільства за західним зразком, у якому релігійні лідери та генерали будуть займатися теологією і військовою справою відповідно, не втручаючись у політику й економіку. Такий підхід викликає нерозуміння серед «Братів» і стриману реакцію військових. Зважаючи на розвиток подій, можемо сміливо прогнозувати подальше загострення протиріч між генераліте-

том і лібералами, які прагнуть демократичних змін і західних цінностей, що є несумісними з військовою диктатурою, яка поступово встановлюється в АРЕ.

Проте головною суспільною силою в Єгипті, що визначила політичний порядок денний країни, є так звана диванна партія, тобто переважна більшість громадян, які не мають чітких політичних переконань і воліють спостерігати за подіями в країні по телевізору. Залежно від обставин ці люди підтримують то один, то інший табір, забезпечуючи їм перемогу. Саме так і сталося в лютому 2011 р., коли був повалений Х. Мубарак.

Згодом, ця ж «диванна партія» забезпечила обрання М. Мурсі на посаду президента й отримання ісламістами більшості в єгипетському парламенті. Перемігши на всіх виборах, ісламісти отримали можливість побудувати в Єгипті ідеальне, з їхньої точки зору, суспільство, але вони цією можливістю не скористалися. Унаслідок недолугої економічної політики нової влади, що призвела до різкого падіння золотовалютних резервів Національного банку Єгипту, величезного дефіциту бюджету та платіжного балансу, зростання інфляції та безробіття, більшість єгиптян з'ясувала, що «ісламське суспільство» й «успішне суспільство» – не обов'язково одне й те ж. Тому та сама «диванна партія», що дала ісламістам шанс на виборах, почала нещадно їх критикувати, вийшовши на вулицю, чим скористалася армія, що «на прохання народу» усунула М. Мурсі від

влади.

Тож основною причиною поразки ісламістів є провал економічної політики, що позбавило їх підтримки широких верств єгипетського населення та надало шанс військовим на реванш. «Диванна партія» нині повністю на боці військових. Більшості єгиптян набридли експерименти ісламістів, вони прагнуть стабільності та навіть «твердої руки», яка припинить хаос і відновить економічний розвиток. Ураховуючи нинішню ситуацію, можемо очікувати встановлення політичної влади в АРЕ, яка буде дуже схожою з режимом Х. Мубарака, повстання проти якого й стало поштовхом до всіх наступних негараздів. В умовах наростаючого протистояння майбутнє Єгипту величезною мірою залежатиме від змісту нової конституції, яку готує тимчасовий уряд. Стабілізація політичної системи стане можливою лише в разі, коли основний закон не гарантуватиме особливих прав для армії (як у часи Х. Мубарака) і не буде зосереджений на питаннях релігії (як за М. Мурсі). В іншому разі в часи еконо-

мічної кризи на вулиці єгипетських міст знову вийдуть люди, які вже прагнутимуть повалити ставленика військових, який не зміг забезпечити більшості гідного існування та не виправдав їхніх надій.

Список використаних джерел:

1. *What is the Muslim Brotherhood?* [Електронний ресурс] // Factbox – Reuters. – Режим доступу: <http://www.reuters.com/article/2011/02/03/us-egypt-protests-brotherhood-idUSTRE7122NP20110203>
2. *Egypt's Muslim Brotherhood* [Електронний ресурс] // Council on foreign relations. – Режим доступу: <http://www.cfr.org/egypt/egypts-muslim-brotherhood/p23991>
3. *Братья-мусульмане Международное религиозно-политическое движение* [Електронний ресурс] // Лента.ру. – Режим доступу: <http://lenta.ru/lib/14163646/>
4. *Egypt court bans Muslim Brotherhood 'activities'* [Електронний ресурс] // BBC news. – Режим доступу: <http://www.bbc.co.uk/news/world-middle-east-24208933>
5. *Египетский суд закрыл «Аль-Джазиру» и телеканал «Братьев мусульман»* [Електронний ресурс] // Лента.ру. – Режим доступу: <http://lenta.ru/news/2013/09/03/aljazeera/>

АННОТАЦІЯ

Каирский суд по неотложным делам 23 сентября 2013 г. запретил любую деятельность исламистской организации «Братья-мусульмане», что ознаменовало окончание непродолжительного периода легального существования движения, начавшегося со свержением режима Хосни Мубарака. Данная статья анализирует истоки движения, его путь к политической власти в Египте, а также причины его свержения военными в июле 2013 года.

Ключевые слова: «Братья-мусульмане», Арабская Республика Египет, Мухаммед Мурси.

АННОТАЦІЯ

Каїрський суд з невідкладних справ 23 вересня 2013 р. заборонив будь-яку діяльність ісламістської організації «Брати-мусульмани», що ознаменувало закінчення нетривалого періоду легального існування руху, який розпочався з поваленням режиму Хосні Мубарака. Стаття аналізує витоки руху, його шлях до політичної влади в Єгипті, а також причини його повалення військовими в липні 2013 року.

Ключові слова: «Брати-мусульмани», Арабська Республіка Єгипет, Мухамед Мурсі.